

Autorių teisių ir gretutinių teisių atmintinė

Atmintinė skirta supažindinti su esminiais autorių ir gretutinių teisių principais, jų apsauga ir praktiniais taikymo aspektais, įskaitant dirbtinio intelekto (DI) keliamus iššūkius.

I. Autorių teisių ir gretutinių teisių pagrindai

1. Kas yra saugoma? (Autorių teisių objektai)

Autorių teisės saugo originalius kūrybinės veiklos rezultatus, kurie išreikšti objektyvia forma (pvz., raštu, garsu, vaizdu).

Saugomi objektai: literatūros, mokslo, meno kūriniai (knygos, straipsniai, muzika, filmai, nuotraukos, paveikslai, programinė įranga ir kt.).

NESAUGOMI objektai: idėjos, koncepcijos, stiliai, metodai, teisės aktai, oficialūs dokumentai, tautosakos kūriniai.

2. Kas yra autorius? (Autorių teisių subjektai)

Autorius – tai kūrinį sukūręs fizinis asmuo (žmogus).

Dirbtinis intelektas (DI) pagal šiuo metu galiojančius teisės aktus negali būti laikomas autoriumi. Įstatymuose autoriaus sąvoka siejama tik su fiziniu asmeniu. Tačiau ši sritis sparčiai vystosi, todėl praktikoje gali atsirasti naujų teisinių vertinimų.

Juridiniai asmenys (įmonės, organizacijos) gali būti autorių teisių turėtojai (pvz., įgiję teises pagal sutartį).

II. Autorių teisių rūšys ir galiojimas

Kiekvienas autorius nuo kūrinio sukūrimo momento (registracija nereikalinga) įgyja autorių teises:

1. Neturtinės (asmeninės) teisės

- Neatsiejamoms nuo autoriaus asmenybės, neperduodamos, nepaveldimos, saugomos neterminuotai.
- **Teisė į autorystę:** būti pripažintam kūrinio autoriumi.
- **Teisė į autoriaus vardą:** reikalauti, kad prie kūrinio būtų nurodytas vardas.
- **Teisė į kūrinio neliečiamybę:** prieštarauti bet kokiems kūrinio pakeitimams ar iškraipymams, galintiems pakenkti autoriaus garbei ir reputacijai.

2. Turtinės teisės

- Leidžia kontroliuoti kūrinio naudojimą ir gauti už tai atlygį. Gali būti perduodamos, paveldimos ir galioja visą autoriaus gyvenimą ir 70 metų po jo mirties.

Pagrindinės teisės apima išimtinę autoriaus teisę leisti arba uždrausti:

- atgaminti (kopijuoti, spausdinti, skenuoti);
- platinti (parduoti, dovanoti originalą ar kopijas);
- viešai rodyti ar atlikti (eksponuoti parodoje, rodyti ekrane);
- transliuoti, retransliuoti ir skelbti internete.

Kai kurie kūrinio naudojimo atvejai leidžiami be autoriaus sutikimo (pvz., teisėta citata, švietimo tikslais) – tai nustatyta įstatyme.

Teisių perdavimas: turtinės teisės perduodamos rašytine sutartimi, kurioje nurodomas kūrinys, perduodamos teisės, atlygis ir terminas.

III. Kūrinių naudojimas: leidimai ir išimtys

Paprastai kūrinių naudojimui reikalingas autoriaus leidimas, tačiau įstatymai numato išimtis, kai kūrinių galima naudoti laisvai, nemokant atlygio.

Pagrindinės autorių teisių išimtys:

- **Citavimas:** galima naudoti trumpas kūrinių ištraukas mokslo, kritikos ar informaciniais tikslais, nurodant šaltinį ir autorių.
- **Asmeninis naudojimas:** leidžiama atgaminti kūrinių išskirtinai asmeniniams poreikiams (išskyrus programinės įrangos ir natų kopijavimą).
- **Mokymo ir tyrimo tikslai:** kūrinių ištraukas galima naudoti nekomerciniais tikslais bibliotekose, švietimo ir mokslo įstaigose.
- **Viešose vietose esančios skulptūros:** leidžiama fotografuoti ar kitaip atkurti architektūros ir skulptūros kūrinius, nuolat esančius viešose vietose, ir naudoti atvaizdus nekomerciniais tikslais.

Tam tikrais atvejais leidimą naudoti kūrinius gali suteikti kolektyvinio administravimo organizacijos (pvz., LATGA, AGATA), ypač kai kalbama apie muzikos ar audiovizualinį turinį. Rekomenduojama kreiptis į tokias organizacijas dėl licencijų.

IV. Dirbtinis intelektas (DI) ir autorių teisės

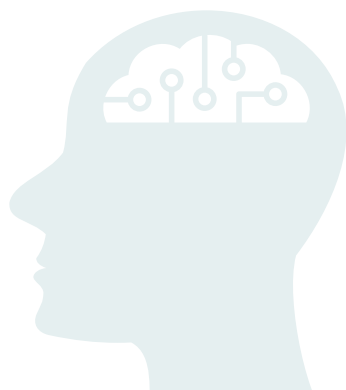
1. Kas yra DI sukurtas turinio autorius?

DI kaip įrankis: jei žmogus naudoja DI kaip įrankį, aktyviai dalyvauja kūrybiniame procese, priima esminius sprendimus, turiniui gali būti taikoma autorių teisių apsauga ir autoriumi laikomas žmogus.

Autonomiškai DI sukurtas turinys: jei žmogaus indėlis yra minimalus (pvz., pateikta paprasčia, nekonkreči užklausa), toks kūrinys gali būti laikomas nepatenkančiu į autorių teisių apsaugos taikymo sritį. Kadangi trūksta žmogiškojo indėlio, gali būti netaikoma apsauga pagal autorių teisių įstatymą, tačiau tai nėra aiškiai reglamentuota. Todėl tokio turinio teisinis statusas gali kelti ginčų.

2. Ar stiliaus imitavimas pažeidžia autorių teises?

Ne. Autorių teisės saugo konkrečią išraiškos formą, bet nesaugo stiliaus, idėjos ar metodo. Todėl DI sugeneruotas kūrinys, imituojantis autoriaus stilių, formaliai teisių nepažeidžia. Tačiau tai laikoma neetiška praktika, kūrėjų imitavimu. Vis dėlto kai kuriais atvejais stiliaus imitavimas gali sukelti kitų teisių pažeidimų riziką – pavyzdžiui, vartotojų klaidinimas, prekės ženklo, komercinės išvaizdos (angl. trade dress) ar asmens teisių pažeidimas. Rekomenduojama kiekvieną atvejį įvertinti individualiai.

V. Praktiniai patarimai: kaip elgtis skaitmeninėje erdvėje?

Kūrinių naudotojams:

- Visada laikytis prielaidos, kad kūrinys gali būti saugomas.
- Nurodyti autorių. Dalinantis kūrinium, visada paminėti jo autorių ir, jei įmanoma, pridėti nuorodą į originalų šaltinį.
- Dalinantis turiniu soc. tinkluose, naudoti „dalintis“ funkciją, o ne kelti kūrinį iš naujo.

Kūrinių autoriams:

- Viešinant kūrinį, nurodyti: © Vardas Pavardė, metai. Tai veikia kaip prevencinė priemonė.
- Naudoti vandens ženklus. Diskretiškai integruotas ženklas ant nuotraukos ar paveikslo gali atgrasyti nuo neteisėto kopijavimo.
- Skaityti platformų sąlygas. Prieš keliant kūrinį į socialinius tinklus, atidžiai perskaityti naudojimo sąlygas. Dažnai platformoms suteikiama plati, neatlygintina licencija naudoti turinį.

VI. Knygų formatai, skaitymo būdai ir apsauga

1. Knygų formatai

- **Skaitmeninė multimedijos knyga:** interaktyvi knyga. Tekstas, vaizdai, garsai, animacijos, vaizdo įrašai ir interaktyvios funkcijos (pvz., žaidimai, užduotys).
- **Papildytosios realybės knyga:** spausdinta knyga, kuri, naudojant išmanųjį telefoną ar planšetę, „atgyja“. Nukreipus kamerą į puslapį, ekrane atsiranda trimatis vaizdas, animacijos ar papildoma informacija – taip sujungiami fizinis ir skaitmeninis pasauliai.
- **Dirbtinio intelekto sukurta knyga:** knyga, kurios tekstą (ar didelę jo dalį) generuoja kalbos modeliai. Žmogus šiuo atveju yra kaip idėjos ir užklauskos autorius, o turinį sukuria DI.
- **Knyga pagal filmą ar žaidimą:** literatūrinis kūrinys, parašytas pagal populiaraus filmo, serialo ar kompiuterinio žaidimo siužetą ir pasaulį.
- **Twitteratūra:** grožinė literatūra, aforizmai ar pasakojimai, kuriami ir publikuojami socialiniame tinkle „Twitter“ (dabar – „X“), laikantis nustatyto ženklų limitu.
- **Pokalbių literatūra:** istorija, pateikiama susirašinėjimo programėlės (pokalbių) formatu. Naudojami jaustukai (emociukai), balso įrašai. Reikalauja minimalių skaitymo pastangų.
- **Instapoezija:** trumpos, vizualiai estetiškos eilutės, pateikiamos su paveikslėliais, piešiniais ir išskirtiniais šriftais.
- **Gerbėjų kūryba** (angl. *fan fiction*): mėgėjų parašytos istorijos, kuriose naudojami personažai ir aplinka iš jau egzistuojančių, autorių teisėmis saugomų kūrinių (knygų, filmų, žaidimų).
- **Knygiukai:** trumpos, dažniausiai iliustruotos istorijos, atspausdintos ant vieno A4 formato lapo, kuris yra specialiai sulankstomas į mažą knygelę.

2. Skaitymo įvairovė

- **Skaitymas įvairiais įrenginiais:** spausdintos knygos, elektroninės skaityklės, planšetės, telefonai, kompiuteriai.
- **Garsinis skaitymas:** audioknygų klausymasis.
- **Hibridinis skaitymas:** sklandus perėjimas tarp skirtingų formatų, pvz., popierinės knygos skaitymas namie ir tos pačios knygos klausymasis automobilyje.
- **Socialinis skaitymas:** skaitymas kartu su kitais, diskusijos knygų klubuose (tiek gyvuose, tiek virtualiuose), turinio komentavimas internete.
- **Skaitymas kitiems ir kartu:** tėvų skaitymas vaikams; skaitymas kartu iš vienos knygos ar ekrano.
- **Skaitymas virtualioje realybėje:** nauja patirtis, leidžianti pasinerti į virtualią skaitymo aplinką.

3. Knygų apsauga nuo nelegalaus platinimo (piratavimo)

Autorių ir leidėjų teisėms apsaugoti naudojamos įvairios priemonės, kurias galima skirstyti į dvi grupes.

1. **„Kietosios“ priemonės (technologiniai sprendimai)** – techninės kliūtys, skirtos neteisėtam kopijavimui ir platinimui apsunkinti.
 - **Skaitmeninių teisių valdymas (DRM):** technologija, kuri riboja, kaip vartotojas gali naudoti skaitmeninį turinį (pvz., neleidžia perkelti knygos į kitą įrenginį).
 - **Vandens ženklai:** matomas arba nematomas ženklas kūrinys.
 - **Skaitmeniniai pirštų atspaudai:** identifikavimo technologija, padedanti aptikti nelegalias kopijas internete.
 - **Blokų grandinės:** naudojamos nuosavybės teisės į skaitmeninį turinį registruoti ir sekti.
2. **„Minkštosios“ priemonės**
 - **Visuomenės švietimas:** visuomenės švietimas apie intelektinės nuosavybės svarbą ir žalą, kurią piratavimas daro autoriams ir visai kūrybinei industrijai.
 - **Kontroliuojamas skaitmeninis skolinimas:** bibliotekų modelis, kai spausdinta knyga konvertuota į elektroninę „paskolinama“ ribotam laikui vienam vartotojui.
 - **Formatų įvairovė:** patogus legalaus turinio pateikimas populiariais formatais (EPUB, PDF, MOBI, MP3), kad vartotojui būtų lengviau jį įsigyti ir naudoti.
 - **Pranešimai apie pažeidimus:** teisinis būdas reikalauti, kad nelegaliai patalpintas turinys būtų pašalintas iš interneto svetainių.

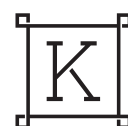
Teisinės priemonės prieš neteisėtą platinimą

Autoriai ir teisių turėtojai turi teisę kreiptis:

- į platformas su pranešimu apie pažeidimą („notice and takedown“);
- į teismą dėl žalos atlyginimo ir nutraukimo reikalavimų;
- į policiją ar prokuratūrą dėl baudžiamojo persekiojimo sunkesniais atvejais.

Atmintinė parengta remiantis projekto „Autorių teisių naudojimo keliai ir klystkeliai“ mokymų medžiagą.

Projektą finansuoja

LIETUVOS
KULTŪROS
TARYBA

